

Олег БОРИНЯК

ПОЛІТИКА “ДВОХ ШЛЯХІВ” У ПОЛЬСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИНАХ (1989–1991 рр.)

Структурні перетворення кінця 80-х і початку 90-х рр. ХХ ст. в політичних та економічних системах країн Центрально-Східної Європи, а також зміни в міжнародних відносинах (розпад ялтинсько-потсдамського устрою) кардинально вплинули на геополітичну ситуацію в Європі та світі.

Об'єднання Німеччини та припинення існування СРСР вимагало від Міністерства Закордонних Справ (МЗС) Польщі витворення нової зовнішньополітичної стратегії закордонної політики. В даному контексті одним з позачергових завдань зовнішньополітичного відомства Республіки Польща (РП) на рубежі 1980–1990-х рр. було встановлення двосторонніх відносин з СРСР, а згодом і окремими його суб'єктами на новій основі. Діяльність польського МЗС спрямована на паралельний розвиток взаємин з Радянським Союзом та союзними республіками отримала назву політики “двох шляхів” (“polityka dwutorowości”)¹. Щоправда, в сучасній українській історіографії натрапляємо на дещо іншу інтерпретацію даної зовнішньополітичної практики. Так, чернівецький дослідник В.Моцок охарактеризував зазначену стратегію МЗС РП, як політику “подвійного шляху” або “рівної дистанції”².

Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення та узагальнення проблеми становлення польсько-білоруських міждержавних відносин у контексті реалізації МЗС РП концепції “двох шляхів” щодо Білорусі.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні специфіки та аналізі білоруського вектора закордонної політики Польщі впродовж 1989–1991 рр.

Аналізуючи стан розробленості проблематики, слід наголосити, що темі дослідження присвячена відносно мала увага як з боку польських, так і білоруських науковців. Свідченням цього є відсутність узагальнювальних монографічних праць. Проте в останні роки зацікавленість темою зросла. У результаті спільних польсько-білоруських розвідок починають з'являтися перші достатньо ґрунтовні розробки. Найбільш широко та різнопланово цілий спектр польсько-білоруської міждержавної співпраці представлений у працях польських політологів та аналітиків С.Дембського³, А.Ходубського⁴, М.Столярчика⁵ та К.Малака⁶.

Однаково цікавим та важливим є доробок білоруських науковців. Зокрема, слід звернути увагу на статті В.Карабалєвіча⁷, В.Снапковського⁸. Праці названих дослідників здебільшого присвячені аналізу політичної площини польсько-білоруської взаємодії. Натомість А.Русаковіч зосереджує увагу на зовнішньоекономічному співробітництві⁹.

Проблема дослідження стала об'єктом наукових пошуків і західних науковців. До найбільш помітних постатей можна віднести провідного аналітика Держдепартаменту США С.Буранта¹⁰, а також професора Єльського університету Т.Снайдера¹¹. Слід відзначити, що ці дослідники, використовуючи значний фактографічний матеріал, подають власне бачення розвитку польсько-білоруських відносин.

Джерельна база представлена численними висловлюваннями політиків, міністрів закордонних справ тощо, вміщених у фахових та періодичних виданнях Польщі та Білорусі, а саме: “Белорусский журнал международного права и международных отношений”, “Щорічник закордонної політики Польщі” (“Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej”), “Газета Выборча” (“Gazeta Wyborcza”), “Річпосполита” (“Rzeczpospolita”), “Звезда” та “Советская Белоруссия”. На особливу увагу заслуговує так званий “Збірник Документів” (“Zbiór Dokumentów”), в якому опубліковані всі двосторонні угоди та домовленості, підписані РП.

Офіційно ідею тактики “двох шляхів” було сформульовано працівниками польського МЗС влітку 1990 р. Однак дискусія над її створенням розпочалася значно швидше. Відзначимо, що у виступі перед депутатами Сейму (26 квітня 1990 р.) керівник зовнішньополітичного відомства РП К.Скубішевський значну увагу приділив важливості нового концептуального оформлення взаємовідносин з СРСР. Окрім того, міністр підкреслив, що в даному контексті рівнозначної ваги набувають відносини з окремими республіками СРСР¹².

Відповідний зовнішньополітичний вектор вказаної польської закордонної політики спрямовувався на підтримання максимально стабільних відносин з радянським керівництвом у Москві. Водночас паралельно мали налагоджуватися добрі контакти з окремими суб'єктами Радянського Союзу (перш за все Литовською РСР, Українською РСР та Білоруською РСР). Окрім того, на думку польського аналітика М.Цалки, одне із суттєвих завдань політики “двох шляхів” полягало у схваленні та підтримці Польщею відцентрових тенденцій в європейських республіках СРСР¹³.

Деструктивний характер політики “двох шляхів” щодо Радянського Союзу, закладений у підтримці окремих республік СРСР, був свого роду продовженням створеної у міжвоєнний період Юзефом Пілсудським концепції “міжмор'я” (консерсја “międzymorza”). Її зміст полягав в організації Середньоєвропейської федерації країн для протипаги Росії та Німеччини. Відзначимо, що білоруський фактор у даному політичному об'єднанні був практично відсутній. Оскільки Ю.Пілсудський вважав, що білоруські землі повинні бути включені до польсько-литовської держави, а самих білорусів трактував як інструментальний, некорисний елемент¹⁴.

Модифікована концепція “двох шляхів” у кінці 80 – на початку 90-х рр. ХХ ст., внаслідок низки прорахунків (брак остаточних цілей, не цілковита визначеність пріоритетів та орієнтирів) не призвела до очікуваних результатів. На думку критиків політики “двох шляхів”, польському уряду не вдалося вповні реалізувати закладені у ній можливості¹⁵. Наголошуючи на фактичному визнанні республік як окремих суб'єктів СРСР, а також декларуючи свою підтримку, на практиці польське МЗС здебільшого займало нейтральне становище. Така позиція була яскравим прикладом обережності польських дипломатів у відносинах з СРСР, які й надалі залишалися пріоритетними.

Розвиток польсько-білоруських взаємин у контексті політики “двох шляхів” від самого початку набув суперечливого та контрверсійного забарвлення. Оскільки контакти білоруського істеблішменту із керівництвом СРСР все ще залишалися міцними, натомість антикомуністична опозиція, за словами С.Буранта, відзначалася слабкістю¹⁶. Доцільно звернути увагу й на низький рівень її національної свідомості. З огляду на це як провладні, так і опозиційні еліти БРСР в жодному разі не прагнули до різкого зближення з Польщею. Така позиція аргументувалася загрозою колонізації населення західних областей республіки.

Виразним прикладом польсько-білоруських конфронтацій наприкінці 80-х рр. ХХ ст. була різко негативна оцінка білоруською опозиції ситуації довкола польської меншини в Білорусі. Так, ще від 1988 р. білоруська націоналістична інтелігенція вела на шпальтах найбільш пробілоруського друкованого органу БРСР – газети “Література і мистецтво” (“Літаратура і мастацтва”)¹⁷ гострі дискусії з польськими та російськими авторами. В такий спосіб критично оцінювалися колонізаційні та русифікаційні тенденції у країні¹⁸.

Початком реалізації Польщею дуалістичної політики “двох шляхів” щодо БРСР стало ухвалення (27 липня 1990 р.) Верховною Радою БРСР декларації: “Про державний суверенітет республіки в межах СРСР”¹⁹. Таким чином, створювалися нові передумови для налагодження легітимних та рівноправних польсько-білоруських міждержавних відносин. Уже в середині жовтня 1990 р. Т.Скубішевський відбув з офіційним візитом до СРСР. Мета поїздки, відповідно до принципів політики “двох шляхів”, полягала у проведенні двосторонніх переговорів з представниками Радянського Союзу, Росії, України і Білорусі. Безпосередня зустріч Т.Скубішевського з офіційним керівництвом БРСР відбулася 15 жовтня 1990 р. в Мінську²⁰.

У процесі офіційного візиту міністр закордонних справ РП зустрівся з Головою Верховної Ради Білоруської РСР Миколою Дземянцем. Сторони обговорили можливості та шляхи розширення двосторонніх контактів у різних сферах на взаємовигідних основах²¹. Зазначені пропозиції конкретніше було розглянуто в ході зустрічі польського міністра з Головою Ради Міністрів БРСР Вячеславом Кебічем. Зокрема підкреслювалося, що декларація “Про державний суверенітет Білорусі” повинна стати основою для розвитку зовнішньоекономічного співробітництва між республіками як двома суверенними партнерами.

Окрему увагу було приділено становленню і розвитку національних меншин – білоруської в Польщі і польської в Білорусі²². Виокремивши низку наявних складностей, співрозмовники погодилися з необхідністю надання польсько-білоруському діалогу конструктивності (більшого взаєморозуміння і послідовності). Попри окремі позитивні підсумки переговорів, на думку польських дослідників М.Менкішака і М.Піотровського, візит закінчився дипломатичним непорозумінням: не було реалізовано його першочергову мету, що полягала у підписанні декларації “Про принципи та основні напрямки розвитку польсько-білоруських відносин”²³. Відзначимо, що напередодні аналогічні декларації Т.Скубішевський підписав з Російською ФРСР та Українською РСР.

Неможливість укладення двосторонньої польсько-білоруської декларації білоруське МЗС аргументувало цілим рядом причин. Однією із них, на думку А.Шарапо, слід було вважати врегулювання питання юридичного оформлення

польсько-білоруського кордону²⁴. В даному контексті варто звернути увагу на те, що проблема мала глибоке історичне підґрунтя. Так, проект формування, розробка, підписання та ратифікація польсько-радянської угоди про кордони від 16 серпня 1945 р. було здійснено без участі уповноважених представників БРСР²⁵.

Виходячи з того, що БРСР не була суб'єктом даної угоди офіційний Мінськ не погоджувався підписувати документ, вже саме формулювання якого, передбачало “незмінність польсько-радянського кордону”²⁶. Ще однією підставою для контрверсії стала заява міністра закордонних справ Білоруської РСР П.Кравченки про неврегульованість питання територіальної приналежності Білостоцької області РП, на значній частині якої проживають білоруси²⁷. Своєю чергою для польських дипломатів вимога білоруських колег, про внесення до двостороннього документу запису про етнічну приналежність Білосточчини до Білоруської РСР, була неприйнятною.

До ескалації напруги у питанні трактування білоруської меншини в РП призвела й офіційна заява уряду БРСР, у якій наголошувалося на необхідності створення білоруського етнічного округу в межах Білостоцької області Польщі. Такого роду територіальні претензії не стали несподіваною для К.Скубішевського. Тому у відповідь польський міністр заявив, що вигляд кордонів не підлягає жодній дискусії. Водночас наголошувалося, що врегулювання проблеми польсько-білоруського прикордонного територіального простору повинно вирішуватися в науковій площині, а відтак – на політичному рівні²⁸.

Головна причина провалу, на думку С.Буранта, полягала передовсім у небажанні білоруського істеблішменту досягнути компромісу з польськими колегами. Також дослідник обґрунтовує невдачу сильною проросійською зорієнтованістю керівництва країни²⁹. На наш погляд, важливе місце займали й інші внутрішньополітичні чинники. Так, білоруська інтелігенція намагалася створити державотворчу концепцію Білоруської держави як безпосередньої спадкоємиці та наступниці Великого князівства Литовського.

У зв'язку з цим тогочасний білоруський “реваншизм” хоча й дотримувався офіційної політичної лінії СРСР, однак у розмовах з інтелігенцією використовувався особливий спосіб інтерпретації історії. Акцентувалося на тому, що БРСР, не була суб'єктом жодної угоди, котра б передавала Литві колишні польські землі. Відтак Білорусь де юре була поза правовим полем дії даних білатеральних домовленостей. Важливо підкреслити й те, що територіальні претензії зовнішньополітичного відомства Білоруської РСР збігалися із досить популярною з-посеред представників опозиції білоруською концепцією відродження Великого князівства Литовського зі столицею у Вільнюсі³⁰.

Головні діячі Білоруського Народного Фронту “Відродження” (Беларускі Народны Фронт “Адраджэнне”) вважали ХІХ-столітній Вільнюс за “П'ємонт білоруського народного руху”, а міжвоєнний Вільнюс за батьківщину своїх політичних попередників. Представники національної інтелігенції уявляли, що здобуття державної незалежності автоматично призведе до реставрації ВКЛ³¹. Одночасно виникала пересторога того, що Польща у відповідь вимагатиме територій, які Генеральний Секретар ЦК ВКП(б) Й.Сталін під кінець Другої світової війни передав Білоруській РСР. Мало місце й побоювання білоруської

еліти висунення Польщею територіальних претензій на так звані “втрачені землі” РП (“ziemie stracone”). Такий розвиток подій кардинально б суперечив білоруській концепції відродження ВКЛ. Таким чином, нез’ясованість територіальних питань перешкождала встановленню конструктивного діалогу.

До осені 1991 р. у двосторонньому співробітництві не відбулося жодних позитивних змін. Білоруський вектор зовнішньополітичної практики “двох шляхів”, у порівнянні з литовським чи українським, був абсолютно неефективний³². Більше того, влітку 1991 р. в польсько-білоруських взаємовідносинах мало місце чергове дипломатичне непорозуміння.

Представник консульської служби РП, дозволив собі з’явитися в залі суду підчас слухання в справі позову голови “Союзу Поляків Білорусі” (“Związek Polaków Białorusi”) Тадеуша Гавіна до газети “Література і Мистецтво” про розпалення міжнародної ворожнечі, попередньо не повідомивши про свій прихід представників білоруського МЗС³³. У підсумку офіційна Варшава була змушена відкликати генерального консула Тадеуша Мисліка³⁴, оскільки даний факт був оцінений білоруською стороною як безпосереднє втручання у внутрішні справи республіки.

Жодного поступу в польсько-білоруських стосунках не спостерігалось до оголошення 25 серпня 1991 р. Білорусією незалежності. Зміна статусу країни призвела до перегляду зовнішньополітичної стратегії держави. Відтак ми поділяємо точку зору польського історика Е.Міроновича, за словами якого, вести мову про польсько-білоруські відносини в категоріях міждержавного співробітництва слід від 1991 р.³⁵ Отже, від часу встановлення білоруської державності та оформлення країни як повноправного суб’єкта міжнародного права.

Відновлення польсько-білоруських міждержавних відносин, на думку М.Столярчика, наступило після московського путчу 19 серпня 1991 р., який був організований віце-президентом СРСР Григорієм Янаєвим³⁶. Як наслідок у риторичі польських дипломатів відбулася зміна оцінки стратегічного та геополітичного значення ролі Білорусі, що зумовлювалося новими можливостями, які виникли одразу після спроби державного перевороту в СРСР. Білоруське вище керівництво, реально оцінюючи московські події, було змушене шукати альтернативні шляхи зовнішньополітичного співробітництва.

Новий етап у двосторонніх взаємовідносинах розпочався після 27 грудня 1991 р., коли наступило офіційне визнання Білорусі Радою Міністрів РП. Відзначимо, що Сейм Польщі ще 31 серпня 1991 р. задекларував визнання незалежності сусідньої Білорусі, хоча остання на той час ще входила до складу Радянського Союзу³⁷. Наступним кроком реалізації Польщею зовнішньополітичної практики “двох шляхів”, щодо РБ, стало підписання 10 жовтня 1991 р. у Варшаві між РП та Білорусією “Декларації про добросусідство, взаєморозуміння та співробітництво”³⁸. Документ було підписано головою Ради Міністрів Білорусі В.Кебічем та прем’єр-міністром Польщі Кшиштофом Білецьким. У декларації підкреслювалося, що двосторонні відносини між республіками будуть опиратися на принципи рівноправності, визнання суверенітету та територіальної інтегральності обидвох держав. Наголошувалося на невтручанні у внутрішні справи, свободі вибору суспільно-політичного устрою та добрих міждержавних взаємовідносинах³⁹.

Особливо суттєвим у декларації був запис про врегулювання прикордонних аспектів співпраці. Зокрема, в статті № 2 наголошувалося, що кожна зі сторін відмовляється від будь-яких територіальних претензій і обіцяє не висувати їх у майбутньому⁴⁰. Також підкреслювалася незмінність державного кордону відповідно до польсько-радянського договору про кордон від 1945 р. Польські й білоруські дипломати дотримувалися спільної позиції щодо питання національних меншин. Так, відповідно до статті № 3 домовленості Польща брала на себе зобов'язання поліпшення правового становища білоруської меншини, а Білорусія польської⁴¹.

В інших пунктах двостороннього договору зосереджено увагу на важливості розвитку культурної співпраці, а також питаннях пов'язаних із забезпеченням правових вимог. Наголошувалося на важливості економічного співробітництва та виробленні спільної стратегії розвитку в сфері охорони здоров'я. Окремо розглядалося питання про встановлення дипломатичних та консульських контактів, а також проведення консультацій щодо двосторонніх та міжнародних відносин⁴².

Суб'єкти двосторонньої угоди без жодних дискусій затвердили головні статті домовленості. Керівник білоруської делегації В.Кебіч підкреслив, що “в усіх обговорюваних питаннях між білоруськими та польськими дипломатами було цілковите взаєморозуміння”⁴³. Отже, прийняття спільної польсько-білоруської декларації відкривало нові перспективи розвитку міждержавної взаємодії. Беручи до уваги попередній досвід налагодження обопільного діалогу, дана декларація мала важливе значення. Вона стала свого роду фундаментом у процесі формування договірно-правової основи двосторонніх відносин.

Варто зауважити, що напередодні підписання польсько-білоруської декларації була укладена ще одна білатеральна угода “Про економічно-торгівельні контакти”, яка мала суттєвий вплив на його майбутній зміст⁴⁴. Дану домовленість “про економічно-торгівельні” взаємини було підписано 10 жовтня 1991 р.⁴⁵, в день прийняття “Декларації про добросусідство, взаєморозуміння та співробітництво”. Уряди обох держав висловили обіцянку заангажуватися у розвиток взаємних зовнішньоекономічних стосунків відповідно до законодавчо-правової бази кожної зі сторін двостороннього порозуміння. Передбачалося створення найсприятливіших умов імпоротної та експортної політики. Постановлено спростити та всесторонньо підтримувати економічну співпрацю між окремими територіальними одиницями республік, здебільшого на теренах польсько-білоруського прикордоння⁴⁶.

Паралельно планувалося зосередити співпрацю на: утворенні товариств і компаній зі змішаним капіталовкладенням; розвитку коопераційних фірм; творенні та впорядкуванні інфраструктури; обміні фахівцями; наданні послуг у галузі консалтингу; організації ярмарків і торговельно-промислових виставок; заснуванні торговельних палат. Постачання товарів та надання послуг мали реалізовуватися на підставі контрактів підписаних поміж суб'єктами домовленостей⁴⁷.

Також передбачалося створення змішаної комісії, до складу якої мали б увійти представники кожної зі сторін. Мета діяльності даної структури полягала у нагляді за реалізацією та виконанням постанов договору. Домовленість підписувалася на необмежений термін. Однак фактична дія даного договору обмежувалася травнем 2004 р.⁴⁸

Спрямовані на налагодження міцних зовнішньоекономічних взаємовідносин, зусилля польського керівництва також знайшли підтримку та розуміння з-поміж

білоруського керівництва. Так, уже 18 листопада 1991 р. була прийнята “Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь про принципи розвитку торговельно-економічних відносин з Республікою Польща”⁴⁹. Мета вказаної постанови зводилася не лише до різностороннього розвитку торговельно-економічних відносин, а й науково-технічного та культурного співробітництва.

В одинадцятьох пунктах постанови увага зверталась на ключові та нагальні проблеми міждержавної взаємодії: підготовку проектів двосторонніх договорів; проведення переговорів щодо відкриття в першому півріччі 1992 р. консульських представництв та торговельного представництва РБ у Польщі. Особливо важливим виглядав проект спрощеного режиму перетину кордону для громадян обох республік та можливості відкриття у населених пунктах Дамачова і Береставіца прикордонного пропускного пункту⁵⁰. З огляду на значну протяжність польсько-білоруського прикордоння (418,25 км)⁵¹ вказана проблема набувало особливої актуальності.

Таким чином, акумулюючи в собі першочергові завдання двостороннього співробітництва, постанова стала свого роду білоруською стратегією розвитку білорусько-польської торговельно-економічної співпраці.

Загалом, аналізуючи стан польсько-білоруської зовнішньоекономічної взаємодії у 1989–1991 рр., слід констатувати позитивні тенденції розвитку. Незважаючи на окремі політичні труднощі міждержавної співпраці, а також загальний спад економічного співробітництва, зумовлений структурними перетвореннями в економіці обох країн, республікам все ж вдалося створити позитивні передумови для її поступового зросту⁵². Передусім посприяло цьому підписання угоди “Про економічно-торговельні контакти”, а також прийняття “Постанови Ради Міністрів РБ про принципи розвитку торговельно-економічних відносин з РП” і прийняття 2 грудня 1991 р. “Постанови Ради Міністрів Республіки Білорусь про відкриття торговельних представництв РБ в Республіці Польща”⁵³.

Названі документи відобразили спільну зацікавленість Польщі та Білорусі у налагодженні передовсім міцних торговельно-економічних взаємин. На момент, коли в 1991 р. прослідковувалась виразно від’ємна динаміка торговельних оборотів Республіки Польща з більшістю колишніх республік Радянського Союзу (знизилася до 70%), співпраця з Білоруссю, за підрахунками К.Малака, збільшилася на 20%⁵⁴. Згідно з підсумками експертів, лише за перших вісім місяців 1991 р. оборотність торговельної співпраці досягнув 126 млн. рублів. У той час як за цілий 1990 р. він склав 108 млн. рублів⁵⁵.

Одним з позачергових питань у даний період було налагодження польсько-білоруської прикордонної співпраці, що на початку 90-х рр. ХХ ст. мала посередній характер. Про незадовільний стан справ свідчить недостатня кількість міждержавних білатеральних домовленостей щодо впорядкування території спільного польсько-білоруського прикордоння. Співробітництво між сторонами в даному напрямі регламентувалося тільки однією угодою, укладеною в 1991 р.⁵⁶

Реально оцінюючи цілий спектр проблем двосторонніх відносин наприкінці грудня 1991 р., офіційна Варшава ще раз підтвердила свою готовність до покращення двосторонніх відносин з Республікою Білорусь. Так, МЗС РП наголосило на особливій важливості початку процесу обміну дипломатичними представництвами з РБ⁵⁷. Відповідно до зовнішньополітичної стратегії “двох шляхів” у заяві

підкреслювалося, що Польща в цілому надає встановленню добросусідських відносин з Білоруссю вагомому значення. Аналогічного курсу було дотримано і з іншими сусідніми державами на схід від РП.

Зорієнтованість економік обидвох держав на агропромисловий комплекс стала ще одним аспектом двостороннього співробітництва. Відтак у листопаді 1991 р. мав місце візит віце-міністра сільського господарства Польщі Генрика Антосіака до Мінська. Проте через надвиробництво сільськогосподарської продукції Білорусь не могла бути добрим ринком збуту для Польщі, хоча й розглядалася можливість посередництва РБ в торгівлі РП з іншими республіками. Було досягнуто домовленості про купівлю білоруською стороною польського сільськогосподарського устаткування⁵⁸. Щоправда, такого роду поодинокі домовленості не набували особливої ваги, оскільки уряд РБ у даний період орієнтувався на співробітництво з Німеччиною, що була одним із основних покупців білоруської сільськогосподарської продукції. Натомість позиція польських фірм на міжнародній арені відзначалася слабкістю та нестабільністю.

Стратегічно важливим полем двосторонніх відносин мала стати культура на співпраці між Польщею та Білоруссю. Дана концепція була представлена у листопаді 1991 р. генеральним консулом РП в РБ Ельжбетною Смулек⁵⁹. Активна польсько-білоруська культурна взаємодія передбачала відкриття нового етапу в двосторонніх відносинах. Керівник консульського представництва РП в Мінську, погоджуючись з тим, що між країнами повинні переважати торгово-економічні відносини, наголошувала й на тому, що працівники консульства хочуть зробити акцент на розвиток контактів у сфері культури та обміну інформацією. Також Е.Смулек відзначала, що “більша частина непорозумінь в польсько-білоруських відносинах виникає через те, що, проживаючи поруч, громадяни обох країн й досі мало один про одного знають”⁶⁰.

У 1989–1991 рр. питання розвитку культурної співпраці у ході становлення двостороннього співробітництва належало до дискусійних та конфліктних проблем. На думку Т.Соколовського, це зумовлювалося побоюваннями динамічного розвитку польської культури на території Білорусі⁶¹. Особливої ваги це питання набувало для представників білоруської націоналістично налаштованої інтелігенції. Треба відзначити, що такі побоювання були небезпідставними. Відродження польської культури в Білорусі проходило значно динамічніше, ніж власне білоруської. До прикладу наполегливі вимоги польської меншини на необхідності відкриття польської школи в м. Гродно мали місце в той час, коли там не було ще жодної білоруської⁶².

Не мали особливого успіху й спроби польсько-білоруської позаурядової співпраці. Будучи спрямованими на надання різного роду допомоги щодо ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС 1986 р. (організація літніх таборів для білоруських дітей у Польщі⁶³, створення волонтерських груп лікарів та їх відрядження в Білорусь⁶⁴), вони викликали недовіру серед значної частини білоруського суспільства, здебільшого його православної частини.

Подібні побоювання зумовлювалися тим, що практично в кожній позаурядовій програмі співпраці провідні місця посідали представники Єпископату польського католицького костюлу. Відзначимо, що в кінці 80-х та на початку 90-х рр. ХХ ст. римо-католицьке духовенство в Білорусі оцінювалося негативно. Більше того,

активна діяльність представників кліру набула негативного резонансу, а тому супроводжувалася звинуваченнями у спробах полонізації⁶⁵. Здебільшого, такого роду риторика, була притаманна представникам білоруського істеблішменту та православного духовенства.

Окрім того, римо-католицьких священиків також звинувачували в спробах католизації в своїй більшості православного населення Білорусі*. Як наслідок – керівник Білоруського Народного Фронту Зенон Пазняк у листопаді 1991 р. надіслав листа до Папи Римського Іоанна Павла II. Головна теза офіційного звернення полягала у проханні спрямувати на Білорусь римо-католицьких священиків з Італії, Швейцарії, Чехії – але тільки не з Польщі, оскільки польські священики (на думку З.Пазняка. – О.Б.) займаються не виконанням своїх безпосередніх обов’язків, а концентрують діяльність на “підрубуванні коріння Білоруської незалежності”⁶⁶.

Отже, польсько-білоруські міждержавні відносини в контексті політики “двох шляхів” були першим етапом двостороннього співробітництва. Становлення міжнародної взаємодії проходило під безпосереднім впливом внутрішньо-та зовнішньополітичних факторів, які не могли не позначитися на динаміці зовнішньополітичного діалогу. Окреме місце мав й негативний потенціал історичного протистояння двох націй. Іншим аспектом зовнішньополітичної практики “двох шляхів”, яка застосовувалася МЗС РП, у 1989–1991 рр. було втягнення окремих суб’єктів СРСР до зони своїх геостратегічних планів. Така політика стала рефлексією Польщі на нові геополітичні зміни, спробою витворення ефективної стратегії національної безпеки РП. Однак у політичній площині польсько-білоруської взаємодії політика “двох шляхів” виявилася, на думку цілого ряду аналітиків, неефективною, а навіть провальною. Реалізуючи плани оборонної безпеки країни, керівництво Польщі здебільшого зосередилось на інтеграційній діяльності до європейської спільноти та НАТО, а питання створення довготермінової зовнішньополітичної програми співпраці з Білоруссю втрачало будь-який сенс. Відтак зі здобуттям Білоруссю незалежності політика “двох шляхів” припинила своє існування. Натомість на зміну не було запропоновано нічого нового, що певною мірою створило своєрідний вакуум у двосторонніх відносинах. Окремо слід зауважити те, що попри цілий ряд деструктивних чинників (невирішеність територіальних та етнонаціональних питань, пріоритетність проросійського вектору для білоруського істеблішменту та проблеми релігійного характеру) сторонам вдалося зберегти і навіть збільшити рівень зовнішньоекономічного співробітництва.

* Станом на 1991 р. понад 61% білорусів сповідувало православ’я, 10,3% католицизм, 12,4% протестантизм. Решта – невіруючі та представники інших визнань.

¹ Skubiszewski K. Polska polityka zagraniczna w 1991 r. // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1991. – 1993. – S. 21; Jedna czy wiele racji stanu // Więż. – 1995. – № 3 (437). – S. 15; Patrząc na Wschód: z problematyki polskiej polityki wschodniej III RP / Pod red. S.Bielenia. – Warszawa, 1997. – S. 14.

² Моцок В. І. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект / Дис... канд. політичних наук. – Чернівці, 2001. – С. 18.

³ Dębski S. Stosunki polsko-białoruskie – stan obecny i perspektywy // Polska i Białoruś / Pod red. A.Eberharda i U.Źłachowicza. – Warszawa, 2003. – S. 11–16.

- ⁴ *Chodubski A.* Stosunki polsko-białoruskie w latach dziewięćdziesiątych // Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 roku / Pod red. A. Żukowskiego. – Olsztyn, 1999. – S. 148–158.
- ⁵ *Stolareczyk M.* Stosunki polsko-białoruskie w okresie pozimnowojennym (niektóre aspekty) // Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji / Pod red. B. Lomińskiego i M. Stolareczyka. – Katowice, 1998.
- ⁶ *Malak K.* Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Białorusi. – Warszawa, 2003.
- ⁷ *Karabalewicz V.* Stosunki białorusko-polskie na tle integracji europejskiej // Polska w systemie międzynarodowym w dobie integracji europejskiej / Pod red. M. Marczewskiej-Rytko. – Puławy, 2001.
- ⁸ *Snapkouski U.* Stosunki polsko-białoruskie (1990–2003) // Polska i Białoruś / Pod red. A. Ebercharda i U. Ułachowicza. – Warszawa, 2003. – S. 17–25.
- ⁹ *Русакович А. В.* Белорусско-польское экономическое взаимодействие. Проблемы и перспективы // Polska – Białoruś. Wybrane aspekty polityczne i gospodarcze / Pod red. M. Wolańskiego i G. Tokarza. – Toruń, 2007. – S. 75–88.
- ¹⁰ *Burant S.* Polska polityka wschodnia – granice możliwości // Polska w Europie. – 1996. – № 22. – S. 83–96; *Його ж.* Problematyka wschodnia. Studium porównawcze stosunków Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą. – Warszawa, 1993.
- ¹¹ *Snyder T.* Rekonstrukcja narodów. Polska, Ukraina, Litwa i Białoruś 1569–1999. – Sejny, 2006. – 350 s.
- ¹² Sejmowe exposé ministra spraw zagranicznych RP Krzysztofa Skubiszewskiego (Warszawa, 26 kwietnia 1990 r.) / <http://www.zbiordokumentow.pl/1990/2/2.html>
- ¹³ *Calka M.-J.* Polska polityka wschodnia w latach 1989–1997. Próba oceny, nowe wyzwania i perspektywy // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1998. – S. 37.
- ¹⁴ *Górnika K.* Między Polską a Rosją. Białorusini w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922. – Warszawa, 1994. – S. 17.
- ¹⁵ *Зайончковський В.* Восточная Европа в польской дипломатии // Pro et contra. – 1998. – Т. 3. – № 2. – С. 41.
- ¹⁶ *Burant S.* Problematyka wschodnia... – S. 16.
- ¹⁷ *Darski J.* Białoruś: historia, współczesność, konflikty narodowe. – Warszawa, 1994. – S. 80.
- ¹⁸ *Karabalewicz V.* Op. cit. – S. 151.
- ¹⁹ Białoruś w przededniu wyborów prezydenckich. – Warszawa, maj 1994. – S. 3.
- ²⁰ *Chodubski A.* Op. cit. – S. 152.
- ²¹ Візіт у Беларусь // Звязда. – 1990. – № 239 (21467). – 17 кастрычніка. – С. 1.
- ²² Ibidem. – С. 3.
- ²³ *Menkiszak M., Piotrowski M.-J.* Polska polityka wschodnia. Ewolucja stosunków z Rosją, Ukrainą i Białorusią. Polityka zagraniczna RP 1989–2002 / Pod red. R. Kuzniara, K. Szczepaniaka. – Warszawa, 2002. – S. 223.
- ²⁴ *Шарано А.* Польша – Беларусь: история и современность // Журнал международного права и международных отношений. – 2007. – № 4. – С. 45.
- ²⁵ *Снапкоўскі У.* Міжнародныя аспекты вызначэння савецка-польскай мяжы ў 1943–1945 гг. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 1. – С. 9–15.
- ²⁶ *Часноўскі М. Э.* Сістэмныя пераўтварэнні ў Рэспубліцы Польшча. – Мінск, 2000. – С. 35.
- ²⁷ *Snapkouski U.* Op. cit. – S. 18.
- ²⁸ *Snyder T.* Op. cit. – S. 279.
- ²⁹ *Burant S.* Polska polityka wschodnia... – S. 86.
- ³⁰ *Sadowski A.* Białoruś – odrodzenie narodowe – przejawy nacjonalizmu // Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej / Pod red. S. Halnarskiego. – Toruń, 2001. – S. 235.
- ³¹ *Snyder T.* Op. cit. – S. 278.
- ³² *Dębski S.* Op. cit. – S. 12.
- ³³ *Карабалевиц В.* Место Польши в политике Беларуси // Наш радавод. – Кн. 8. – “Беларусы і полякі: дыялог народаў і культур Х–XX ст.”. Матэрыялы круглага стала. – Гродна, 28–30 вересня 1999. – С. 578.
- ³⁴ *Ващилко Г. Г.* Белорусско-польское сотрудничество в 90 – е гг. XX века // Актуальные вопросы Новой и Новейшей истории. Материалы Республиканской научной конференции. – Минск, 31 марта 2005. – С. 380.

- ³⁵ *Mironowicz E.* Stosunki polsko-białoruskie w XX wieku // Polska-Białoruś. Problemy sąsiedztwa / Pod red. H. Chałupczaka i E. Michalika. – Lublin, 2005. – S. 23.
- ³⁶ *Stolarezyk M.* Stosunki polsko-białoruskie w okresie pozimnowojennym (niektóre aspekty) // Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji / Pod red. B. Łomińskiego i M. Stolarezyka. – Katowice, 1998. – S. 251.
- ³⁷ *Хмялінскі Б.* Польшча – Беларусь: 15 гадоў міждзяржавных адносін // Журнал міжнародного права и международных отношений. – 2007. – № 1. – С. 31.
- ³⁸ *Wolański M.* Postanowienia ważniejszych umów dwustronnych zawartych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś // Polska – Białoruś. Wybrane aspekty polityczne i gospodarcze / Pod red. M. Wolańskiego i G. Tokarza. – Toruń, 2007. – S. 54.
- ³⁹ *Foligowski P.* Białoruś – trudna niepodległość. – Wrocław, 1999. – S. 87.
- ⁴⁰ Deklaracja o dobrym sąsiedztwie, wzajemnym zrozumieniu i współpracy między Rzeczpospolitą Polską i Republiką Białoruś (Warszawa, 10 października 1991 r.) // Zbiór Dokumentów. – 1992. – № 2. – S. 19.
- ⁴¹ Як добрыя суседзі і партнёры // Звязда. – 1991. – № 202 (21730). – 19 кастрычніка. – С. 1.
- ⁴² *Kukułka J.* Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej. – Wrocław, 1998. – S. 96.
- ⁴³ Polska i Białoruś chcą współpracy // Rzeczpospolita. – 1991. – № 238 (2973). – 11 października. – S. 1.
- ⁴⁴ *Wolański M.* Op. cit. – S. 57.
- ⁴⁵ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy gospodarczej i handlu // Zbiór Dokumentów. – 1992. – № 4. – S. 25.
- ⁴⁶ Ibidem. – S. 26.
- ⁴⁷ Ibidem. – S. 27–28.
- ⁴⁸ *Русакович А. В.* Указ. соч. – S. 76.
- ⁴⁹ Пасанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь аб мерах па развіцці гандлёва-эканамічных адносін з Рэспублікай Польшча // Знешняя палітыка Беларусі: 36. Дакументаў і матэрыялаў. – Т. 7. (верасень 1991 г. – 1995 г.). – Мінск, 2004. – С. 36–37.
- ⁵⁰ Ibidem. – С. 36.
- ⁵¹ *Крыстыняк М.* Współpraca polsko-białoruska w kwestiach wspólnej granicy // Polska i Białoruś. Polska i Białoruś po rozszerzeniu Unii Europejskiej / Pod red. M. Krzysztofowicza. – Warszawa, 2005. – S. 83.
- ⁵² *Иванов С.* Минск – Варшава: на новой линии стратегического соприкосновения // Беларусь в мире. – 1997. – № 3. – С. 30.
- ⁵³ Пасанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь аб адкрыцці гандлёвага прадстаўніцтва у Рэспубліцы Польшча // Знешняя палітыка Беларусі: 36. Дакументаў і матэрыялаў. – Т. 7. (верасень 1991 г. – 1995 г.). – Мінск, 2004. – С. 462.
- ⁵⁴ *Malak K.* Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Białorusi. – Warszawa, 2003. – S. 93.
- ⁵⁵ Бараноўскі І. У Польшчу па хлеб. І не толькі // Звязда. – 1991. – № 196 (21724). – 10 кастрычніка. – С. 1.
- ⁵⁶ *Крыстыняк М.* Op. cit. – S. 83.
- ⁵⁷ На основах дружбы // Советская Белоруссия. – 1991. – № 244(18325). – 20 декабря. – С. 1.
- ⁵⁸ Białoruskie traki za rogożnińskie suszarki // Gazeta Wyborcza. – 1991. – № 277. – 28 listopada. – S. 2.
- ⁵⁹ *Смуляк Э.* “Мы – суседзі, і гэтым усё сказана” // Звязда. – 1991. – № 215 (27743). – 9 лістапада. – С. 2.
- ⁶⁰ Ibidem. – С. 2.
- ⁶¹ *Sokolowski T.* Ruchi nacjonalistyczne w Zachodnich Republikach ZSRR a bezpieczeństwo wschodniej granicy Polski // Polityczno-wojskowe aspekty polskiej polityki wschodniej. Materiały z sympozium zorganizowanego przez Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk i Wydział Nauk Humanistycznych Akademii Obrony Narodowej / Pod red. J. Stafanowicza. – Warszawa, 15 maja 1991. – S. 107.
- ⁶² *Карабалевиц В.* Указ. соч. – С. 577.
- ⁶³ *Сабат У.* Па здароўе – у Польшчу // Звязда. – 1991. – № 196 (21724). – 10 кастрычніка. – С. 2.
- ⁶⁴ Акція милосердия // Советская Белоруссия. – 1991. – № 20 (18101). – 29 января. – С. 1.
- ⁶⁵ *Malak K.* Op. cit. – S. 98.
- ⁶⁶ Ibidem. – S. 99.